

Илюстрация ИРИНДЕНЬ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

Редакция и Администрация: София, улица Алабинъ, 30. — Телефонъ 19-32.

Учителите и учениците въ Солунската гимназия презъ 1888—1889 учебна година

Учителите сж (отляво надясно седналитъ): Буфети, Благой Димитровъ, Григоръ Пърличевъ, Димитъръ Матовъ, Никола А. Начовъ, Димитъръ х. Ивановъ, Василь Кънчевъ и Етхемъ ефенди.
 Учениците (горния редъ отляво надясно): Янаки Гелевъ, Георги Трайчевъ, Антонъ Димитровъ, Георги Николовъ, Лазаръ Димитровъ; (втория редъ отляво надясно): Никола Зарзевъ, Константинъ Робевъ, Никола Апостоловъ, Панче Васковъ, Димитъръ п. Томовъ, Якимъ Игнатиевъ, Иванъ х. Мишевъ и Манаси Димитровъ.

Единъ споменъ за Солунската българска межка гимназия „Св. Кирилъ и Методи“

Още отъ преди 45 години учебното дѣло въ Македония бѣ въ своя раззвѣтъ. Класни училища имаше въ всѣки почти градъ. А столицата на Македония — Солунъ, се гордѣше, че има вече между многото учебни заведения и две български гимназии: межка и девическа. По-късно, следъ година—две, когато солунските възпитаници се връзаха презъ лѣтото въ родните си мяста, облѣчени въ красива ученическа униформа, и бѣха сочени съ прѣстъ отъ населението, мнозина родители, безъ огледъ на своето материално положение, почнаха

да пращатъ децата си въ Солунъ. Не бѣха рѣдки случаи, когато родителите ни, еснафъ-хора, взимаха пари подъ лихва, за да издържатъ сина или дъщерята въ Солунъ.

Бѣше къмъ края на м. августъ 1885 г., когато ние, свѣршилите прилепските прогимназии (межката и девическата), на брой около 20 момчета и толкова момичета, трѣбващо да потеглимъ за Солунъ. Пътуването ни до ж.-п. станция Градско бѣ съ кочии — коли покрити и теглени отъ два коня. По това време тѣ бѣха най-модерните и най-бѣр-

зитѣ коли въ страната. Файтонитѣ по-късно се явиха. Научили търговцитѣ за нашето заминаване, бѣрзатѣ да стъкмятъ нѣкое *групо* (торбичка съ 50—100—200—300 турски лири) за предаване на нѣкой солунски търговецъ. Винаги търговцитѣ предпочитаха настъ ученицитѣ да ни възлагатъ такива тежки и пълни съ отговорностъ грижи. Не бѣха рѣдки случайтѣ, когато на ученикъ сепадаха по 2—3 *группа* да пази и крие изъ детскитѣ джобове и пазви. При все туй пакъ се случиха 2—3 обира по пажта за Градско отъ комити. Такъвъ единъ обиръ стана презъ 1883 г. Прилепскитѣ

Мончевъ, съдържателъ на „*Бошнакъ ханъ*“ — важенъ центъръ на българщината въ Солунъ. Тукъ често бѣха срещитѣ между видни български дейци и революционери. А внушителната фигура на исполина Василь Мончевъ, съ кралимарковскитѣ си мустаци, съ любезнитѣ си обноски спрямо всѣки посетителъ, съ вѣчния кредитъ къмъ всѣкиго, съ прословутото негово порожителство предъ турскитѣ власти за честностъ и благонадежностъ на всѣки посетителъ на „*Бошнакъ ханъ*“, привличаше като съмагнитъ всѣко македонско сърдце.

Първите ни впечатления, макаръ и детски,

Кочанска чета на войводата Кръстьо Българията.

ученици: *Пере Тошовъ, Иорданъ х. Йовковъ, Йоско Кушевъ* и други на пажта за Солунъ биватъ посрещнати отъ четата на *Димо Дърото* при „*Троячките варници*“ и обрани, като имъ взиматъ 900 лири турски. Обирътъ, обаче, стана по предварително уговоренъ и подгответъ планъ между самитѣ ученици и войводата, като прибранитѣ отъ четата пари се използватъ за революционното дѣло.

* * *

По онова време до Градско се пѫтуваше цѣль день. Потегляхме отъ града обикновено около обѣдъ, за да стигнемъ вечеръта нѣкой конакъ: Топлица, Ракле, Фаришъ; а на другия денъ втъмно отивахме за да чакаме влака за Градско, идещъ отъ Скопие. Въ Солунъ се пристигаше вечерно време. Докато постѫпимъ въ пансиона, на квартира бѣхме при известния родолюбецъ-патриотъ Василь

отъ тоя голѣмъ градъ бѣха нерадостни. Обикновяме широката солунска чаршия — открита и покрита, скитаме изъ тѣснитѣ сокаци, зяпаме по голѣмитѣ сгради, спираме се отъ любопитство предъ голѣмитѣ витрини и магазини, но никаде не съзрѣхме българска фирма и български надписи. Не че лисваха български търговци и комисионери по онова време, но, види се, забранено имъ бѣ или страхуваха се да поставятъ български фирми. Едничкиятъ надпись, що личеше на това време на български въ цѣлия Солунъ, бѣ следния: *Българска книжарница на К. Г. Самарджиевъ*. Като че ли напукъ на гърци и турци прилепченътъ Коне Гърчевъ Самарджиевъ бѣ поставилъ горния надпись съ 25 см. едри букви, за да могатъ да се четатъ отдалече — безъ очила! Следъ не много, обаче, години, когато Солунъ привлече изъ вж-

решността на Македония маса български капитали търговци, комисионери и интелигенция, виждаха се на всъка крачка български фирмии и надписи. Такива имаха и голъмтъ гръцки, еврейски и турски фирмии, като: Ерера, Щайнъ, Голденбергъ, Ороз-дабакъ и много други. Нѣщо даже повече, въ сѫщите голъми фирмии трѣбаше да има по нѣколко души български чиновници, за да разчитаме на успѣхъ отъ българската интелигенция. Така българскиятъ елементъ въ едно кратко време прояви небивалъ успѣхъ въ столицата на Македония и стана господарь на всички почти търговски браншове.

* *

Приеха ни въ пансиона. Пансионската пълна такса тогава бѣ 15 л. т., срещу която имахме: храна, квартира, облѣкло (горно и долно), обуща. Постъпихме въ IV кл. на гимназията. Животът ни вървѣше много славно. Току що бѣхме смѣнили домашнитѣ горни дрехи съ форменото облѣкло, обяви се срѣбъско-българската война. Това се случи презъ м. ноемврий 1885 год., когато по небосвода падаха безкрай падащи звезди (болити). Учителскиятъ персоналъ тогава се състоеше отъ: Георги Кандиларовъ (директоръ), Г. Поповъ, Сплитецъ (чехъ), Григоръ Пърличевъ, Дойкиновъ, К. Стателовъ, Статниковъ, Драгановъ, Б. Миндовъ, Буфети и Етхемъ ефени. И въ V кл. бѣхме две паралелки. Между учителитѣ имахме и: Г. Станишевъ, Ив. х. Николовъ, Кулевъ, Г. Кабакчиевъ. Въ VI кл. имахме само една паралелка. За директоръ дойде Н. А. Начовъ. Въ VII кл. бѣхме 32 души, а между преподавателитѣ личеха: Бл. Димитровъ (кл. наставникъ), Андрей Тошевъ, Дим. Матовъ, Василь Кънчевъ, Дим. х. Ивановъ, Лам. Поповъ др. Следъ великденската ваканция нѣкои отъ VII-класниците отказаха да държатъ матура. Такъва издържахме

само 13 души. Годишниятъ актъ стана на 26 юни 1889 год. Ние бѣхме IV випускъ на Солунската гимназия. Ето имената на матуриситѣ: Янаки Гелевъ, Георги Трайчевъ, Антонъ Димитровъ, Георги Николовъ, Лазаръ Димитровъ (горния редъ отъ лѣво къмъ дѣсно), Никола Зарезевъ, Конст. Робевъ, Ник. Апостоловъ, Панче Васковъ, Дим. п. Томовъ, Якимъ Игнатиевъ, Ив. х. Мишевъ и Манаси Димитровъ (втория редъ отъ лѣво къмъ дѣсно). Учителитѣ сѫ: Буфети, Бл. Димитровъ, Гр. Пърличевъ, Д. Матовъ, Н. А. Начовъ, Д. х. Ивановъ и Етхемъ ефени (отъ лѣво на дѣсно).

Пиринско стадо.

Скроменъ 40-годишенъ споменъ имаме ние, випусницитѣ отъ 1889 год. на 7 юлий т. г., кѫдето следъ размѣна на мисли взе се инициатива за тържественото отпразнуване на 50-годишния юбилей на Солунската бълг. м. гимназия „Св. Кирилъ и Методий“. Който ще се падне презъ 1931 година.

Георги Трайчевъ

Б а б а К р ъ с т а

(Картини и видения въ робската страна)

Групата, следъ като напусна Бабуна планина, прегревѣ много негоди. Четниците, голи и боси, едва можаха да се приютятъ въ диплитъ на Бигла планина. Прикрити въ гората, едини пуштатъ замечтано, други тихо разговарятъ, а трети си изкърпватъ дрехитѣ. Между високите буки, клоните на които закриваха небосклоната, между двама младежи се водѣше оживенъ споръ, който ту утихваше, ту съ по-голѣмъ жаръ се засиляше.

— Да, Бояне, голѣмъ смутъ настѫпи въ нашите хора. Коварниятъ пришълецъ иска да унищожи всичко по-будно. Лжезарнитѣ Самуилови твърдини Охридъ и Преспа стена съ подъ ударитѣ на шайкача. Единъ отъ насъ трѣбва да се отзове на тревожния имъ викъ. Въпросътъ е кой отъ двама

ни да отиде. Не би било зле азъ да замина — тревожно говори Смиле.

— Бездруго азъ — възторжено отговаря Боянъ.

— Зная, че ти нѣма да отстѫпишъ. Азъ те много обичамъ и вѣрвай ме, Бояне, само на тебе отстѫпвамъ.

— Много ти благодаря, Смиле.

— Азъ съмъ сигуренъ, че ще изпълнишъ дълга си и ти пожелава съ по-скорошно завръщане. Не забравяй да съобщишъ на Климе, че Илю не е вече между живитѣ.

— Кой Илю? За убития въ Бабуна планина ли?

— Да, Бояне. Той бѣше единъ отъ най-

добрите терористи въ Битоля. Преди войната той бъше битолски полски войвода. По време на албанското въстание той организира 15-членна чета, за да удари въ тилъ сърбите, но малодушните му другари Тале Айдаро и Вангелъ го издаха. Той и братъ му Владо бъха заловени въ Битоля. Буенъ младежъ бъше той, окото му не трепваше отъ врага, макаръ че бъше въ неговите ръце. Съдиха го и осъдиха на една година затворъ. Следъ като му прочитатъ присъдата, той въ лицето на съда изруга и краль и правосож-

Пëю Радев Гарваловъ

дие. Сърбите, озлобени отъ неговото хладно-кървно държане, го оковаха въ вериги, за да го откаратъ въ Скопския затворъ, но, както знаешъ, въ Бабунското ханче около „Зъръ попе“, следъ тежки изтезания, го убиватъ.

— Азъ още въ Бабуна искахъ да узная нѣкои работи за твоя другар Илю, но ти на два пъти се смущи и азъ нѣмахъ смѣлостта повече да запитвамъ. Сега разбрахъ защо толкова тъжишъ за него. Да, Смиле, такава е сѫдбата на борците за родъ и родина.

— Такава е, Бояне, но каки на Климе да пази въ тайна отъ баба Кръста — неговата стара майка, защото тя мжично ще понесе смъртта на Иля.

*

Всрѣдъ диплите на Бигла планина Боянъ се прости съ своите другари и тръгна на пътъ. Привечеръ той пристигна на Илинска Църква, край стария римски друмъ, причаканъ отъ единъ селянинъ. Безъ почивка, Боянъ, воденъ отъ куриера, продължи своя маршрутъ. Въ късна доба, той

пристигна предъ една схлупена хижка, изъ която изскочи единъ младежъ и се хвърли въ неговите прегрѣдки.

— Азъ не се съмнявахъ, Бояне, че ти ще се отзовешъ на поканата ни и съ нетърпение те очаквашъ — каза Климе, цѣлуващи Бояна.

— Колко ми е драго, че ти ме посрещашъ!

— Сега полегни да си починешъ! Тукъ е безопасно. Пъкъ довечера ще потеглимъ на пътъ — отговори съ въторогъ Климе.

— Планината е обхваната отъ потери и мжично ще може нощесъ да се пѫтува — съобщава влизащиятъ дѣдо Йонче.

— Довечера тръбва да влѣземъ въ града. Вземи мѣрки. Чакамъ бѣрзото ти завръщане — дава наредденията си Климе.

— Бѫдете спокойни, соколи мои, само слънцето да се скрие — смѣшкомъ каза дѣдо Йонче, нахлуши кечето си на главата и излѣзе.

— У васъ е опасно да останемъ на квартира, нали? Ти сигурно си уредилъ въпроса съ квартирата?

— Че кѫде другаде, ако не у баба Кръста?

— Коя баба Кръста?

— Баба Кръста — майката на Илю Йосифовъ?

— Тъй ли?

— Да... да... Нейната кѫща отъ години е била най-добъръ нашъ приютъ. Па кой ли не знае баба Кръста? Може ли да дойде нашъ другар въ града и да не споходи тая жена, която е дала всичко, що има, само за народа. Синове изхрани... единъ въ чужбина, другъ въ гората и двама въ затвора... Око ѝ не трепва! Щомъ ѝ се възложи работа — веднага вирне главата нагоре и тръгва... доколкото силитъ ѝ позволяватъ... Но горката... скоро зетя й Ламби Блажовъ убиха, та мъсть гори въ нейната душа. Цѣли двайсетъ години вече тя не е заспала спокoenъ сънъ. Кой откѫде пристигне — било куриеръ, било четникъ, боленъ или раненъ — баба Кръста ще се грижи за него. Та ти казвамъ, Бояне, макаръ че е дребна женица, но е съ яка душица. Отъ нищо не се бои. Много пъти е влизала въ затвора, но око ѝ не мигва. Тя много тъжи за сина си Наума, който е въ Балкана, но сърдцето ѝ се свива за сѫдбата на Иля, когото препратиха въ Скопския затворъ. Дано дойде по-скоро денътъ, когато и баба Кръста ще види своите соколи и се почувствува свободна между тѣхъ!... Дано, Бояне, дойде по-скоро денътъ на великата разплата!...

— Климе!... Климе!...

— Шо има, Бояне?

— Какъ ми е болно на душата, но нѣма що. Тръбва да ти съобщя, че тежка участь сполетѣ баба Кръста.

— Шо думашъ, Бояне? Какво е станало? Да не би Иля?...

— Изядоха го, Климе! Изядоха го. Влачили го до Бабуна окованъ въ тежки синджири и тамъ го убили. Намѣрихме трупа му и го погребахме.

— Горката баба Кръста!... Тя не ще преживѣе загубата на Иля... Какъ ще скриемъ отъ нея истината? Какъ ще я лъжемъ въ очитъ — каза разплаканъ Климе.

— Ставайте, соколи мои, не губете време! Потерата наблизава, време е да прибѣгнемъ до насрещната горичка, пъкъ щомъ се свечери, нѣмайте гайле — говори запъхтѣно влизация дѣдо Йонче.

*

Нощта, пръснала черъ саванъ надъ дивния балканъ, бавно настила своята мрачна плащеница. Тихо ромоли ситень дъждецъ, наподобяващъ сълзитъ на старинна гора, плачеща за своите посърнали листи.

Дъдо Йонче, Климе и Боянъ, подпирайки се на пушкитъ, съ бърза крачка слизатъ по стръмна пътека, проточила се като пепелянка всрѣдъ повехналитъ буки и лещаци. Стариятъ планинецъ, познаващъ най-малкитъ гънки и опасни завои на плината, на три пъти благополучно провежда гру-

— Да ни е живъ дъдо Йонче, че на три мѣста сполучи да избѣгне устроенитѣ засади.

— Много се беспокояхъ, знаейки, че потерата е обхванала цѣлия балканъ.

— Благо, подай своята братска рѣка на Бояна, за когото постоянно сме говорили. Той е много изморенъ, но трѣбва веднага да тръгнемъ. Страхъ ме е да не осъмнемъ вънъ отъ града — съ топли и сърдечни думи обяснява Климе.

— Тукъ отрѣща, въ лозята, ще ни посрещнатъ наши хора, които съ нетърпение чакатъ — отговори Благо, крепейки Боянъ подъ рѣка.

Тиквешката чета на войводата Никола Пеновъ.

пата току надъ самитъ засади на дебнещия неприятелъ. Групата, провирали се изъ шубрацитъ, къмъ полунощъ пристигна въ единъ сипей, скрита отъ окото на неприятеля. Старецътъ, свикналъ на тия несгоди, се послушаша встриани, като че ли иска да проумѣе тихия напѣвъ на гората. Голитъ клоне и гранки на гората се превиваха отъ северняка и надаваха болезнени стонове: фиу... фиу... фиу... — стенѣше гората. Той вдига нагоре глава и дава сигналъ съ подсвирване. Отговорътъ бѣрзо последва. Изъ лещака изскочи пъргавъ младежъ, съ едва наболи мустаци.

— Климе!... Климе!... Отъ шестъ часа ви чакамъ съ затаенъ дъхъ. Едва пропиждахъ мрачнитъ си мисли! Колко се радвамъ, че можахте да се промъкнете презъ потерата и дойдохте тукъ — благодушно и съ чувство говори Благо, вглеждайки се въ непознатия младежъ.

Групата, съ тихи стжъки, премина шосето и навлѣзе въ една колибка, посрещната отъ петима младежи. Последнитѣ съ радостъ посрещнаха пътиците и ги заставиха да починатъ. Групата потегли на пътъ и скоро навлѣзе въ една отъ крайнитѣ махали. Туку-таме се обадиха нѣколко песта, но изведенътъ замъкнаха, като чели нѣкой ги стисна за гърлото. Предъ една двуетажна паянкова къщурка се откряхна една вратичка. Климе и Боянъ се покачиха по дъщчената стълба на горния етажъ, посрещнати отъ една възстара жена, която ги въведе въ една доста голѣма стая, обградена съ миндердъци.

— Добъръ вечеръ, майко Кръсто, въ късна доба гости ти водя — съ синовни чувства говори Климе.

Съ майчини чувства старата погледна непознатия младежъ и го цѣлуна по челото. Тя скрѣсти

ржце на гърди и съ силно вълнение заговори: „Да ми си здравъ, сине!... Дано си по-късметлия отъ моя Иля!... Свети Климентъ и Св. Наумъ да ти сж на помощъ!... Моите соколи: една въ чужбина, другия въ балкана, а другите двама гниятъ въ тюремето... Вие да сте здрави, на васъ да се нагледамъ и нарадвамъ. Откато Иля и Владо затвориха, бѣлъ денъ не съмъ видѣла... съвсемъ оstarѣхъ. Тежка мѣка, деца, като че водениченъ камъкъ тежи на душата ми. Пъкъ какво съмъ се

— Щомъ е така, побѣрзайте — каза баба Крѣста и изпрати младежитѣ презъ двора, като на очите ѝ се очертаха две едри сълзи.

Въ непробуденъ сънъ почива старопрестолниятъ градъ, обвитъ въ ефирната плащница на мъгливата есенна ноќь. Призори неусѣтно мъглата почва да се разрѣдява и губи въ низинитѣ на езернитѣ дѣлбини, просмукващи съ вихренъ танцъ на шеметна превара неканения гостъ, за да го прикриятъ въ своите хладни обятия.

Градъ Солунъ — Еди-куле.

разбѣбрала — вие сте изморени, полегнете и спете спокойно... Азъ съмъ си отспала и ще си поплета чорапъ, докато се разсъмне“ — презъ сълзи говори баба Крѣста.

— Бабо Крѣсто, ще ти взема и отведа гоститѣ другаде — съ голѣма настойчивостъ каза влизашия въ стаята Ефтимъ.

— Не ги пущ мъ, синко, добре сж у мене!...

— Оня песоглавецъ отъ снощи обикаля и нѣщо душка... Още сега презъ задната врата ще преминемъ... Утре на връщане отъ църква ще ни видишъ у вуйко Лъзови.

Боянъ и Климе, приютени въ една кѫща надъ езерния брѣгъ, наблюдаватъ грохота на вълнитѣ. Една следъ друга картинатѣ се мѣнятъ... Неуморими витязи безспорно пришпорватъ златоковани чунове. Веслата имъ съ страшна сила бѣскатъ буйнитѣ вълни; тѣ пъплятъ къмъ брѣга и се удрятъ въ крайбрѣжнитѣ камънаци-гиганти, върху които лежатъ основитѣ на стариинни домове.

Бумъ-бумъ-плясъ, бумъ-бумъ-плясъ реве съ грохотъ водниятъ гигантъ, обливайки съ хладнитѣ си води гранитнитѣ зидове. Вълнитѣ съ бѣрзъ темпъ се оттеглятъ въ вътрешността, за да се

повтори и потрети съ още по-голѣма яростъ мощното и безспирно бумъ-бумъ-плясъ, бумъ-бумъ-плясъ.

Призори екна камбаненъ звѣнъ, последванъ и пригласянъ отъ нѣколко камбани. Остритѣ и равномѣрни звуци на камбанитѣ съ леки прибѣжки, като сури елени, прелитатъ влажнитѣ мухлясали зидове на черковния дворъ, разливатъ се вълнообразно и замиратъ въ водната стихия. Звѣнливото ехо се понася като дивна пѣсенъ на бродящи ветязи и се жмурка въ дѣлбинитѣ, за да се продѣлжи следъ малко монотонното бимъ-бамъ-бумъ, бимъ-бамъ-бумъ.

И въ борбата за надмошне, развирила се между мрака и свѣтлината, оствъръ мечъ прорѣза тѣмната завеса и отъ изтокъ се роди румениятъ зракъ. Той се разлѣвъ въ широка линия и бледоматова свѣтлина, мека като кадифе, гали погледа. На небосклонъ се появи първиятъ лжезаръ, който хвѣрли буенъ спонъ лжчи въ синевината на вълшебнитѣ езерни чертози... Златокованитѣ чунове въ мигъ потъватъ. Играви водоскоци поематъ съ тайнственъ шепотъ симфонията на витязитѣ, плющатъ съ високи скокове и излѣчватъ бисерни струи. Тѣ се прѣскатъ въ ширъ и оросяватъ челата на замечтаниятѣ младежи.

Боянъ остана изуменъ отъ царствената осанка на утрото и величествената картина, напоена отъ благовонието на майката-земя. — Погледни стрѣмнитѣ склонове на величествена Галиница и Петрина планини, какъ се оглеждатъ чаровно въ езернитѣ синевини; ето тамъ е пѣкъ Мокра планина — обрасла съ вѣковни букови, джобови и кестеняви гори! Колко прелестенъ е моя роденъ кѫтъ! Но... жестоката сѫдба ни прогони: да чезнемъ отъ тѣга; да вехне нашата младостъ; да копищемъ за мигъ да го зарнемъ, па ако ще да намѣримъ голитѣ стени на затвора или пѣкъ своя жизненъ край — говори съ вѣлнение Климе.

— Климе!.. Климе!.. Остави ме да се нарадвамъ на величието на тоя безцененъ даръ — умолително говори Боянъ, плененъ отъ водната стихия.

Тихо на прѣсти влиза въ стаята благодушната баба Крѣста, страхувайки се да не събуди изморенитѣ юноши.

— Бре, деца, зло да ви не види!.. Пѣкъ азъ мисля, че ще спите. Виждате ли какъ водата се бунтува. И тя не иска да бѫде рая покорна, та ние ли ще стоимъ съ скрѣстени рѣце — говори баба Крѣста и присѣда до прозореца.

— Много си ранила, бабо Крѣсто!

— Дрѣпни се, Боянчо, навѣтре; чужди хора гледатъ отсреща — каза добродушно старата и дрѣпна замечтания младежъ встризи.

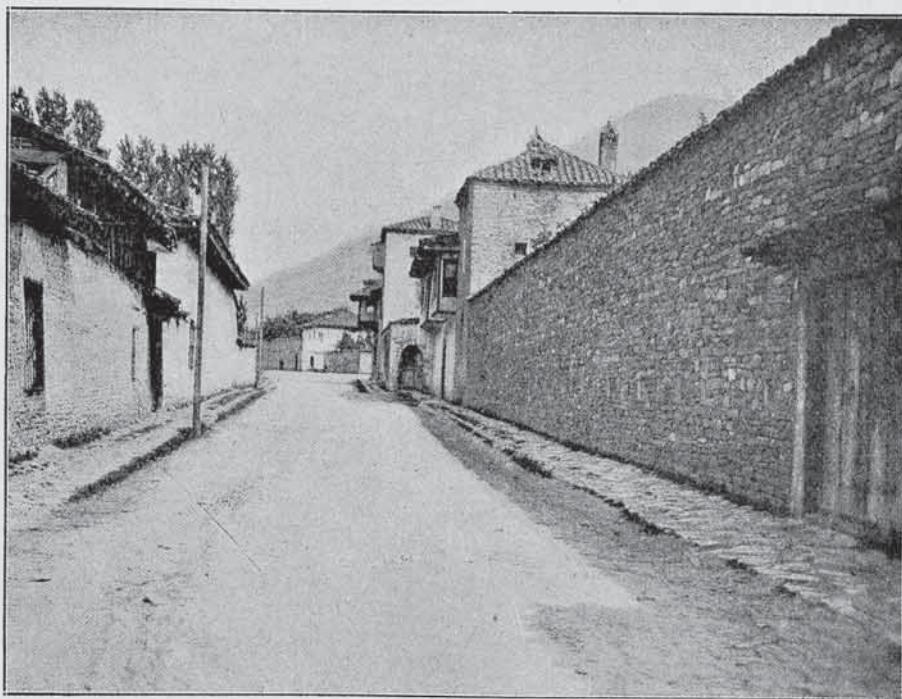
— Отдавна гледамъ въ захлъстъ неуспокое-нитѣ духове на древнитѣ витязи, бродещи съ своитѣ вихрогони буйнитѣ талази.

— Бояне, остави шегитѣ на страна. Нека баба Крѣста ни каже що я е принудило да дойде толкова рано.

— Наскоро ще дойдатъ даскалчетата Наумъ и Огнянъ, да си поговорите по нашитѣ работи. Азъ скоро ще се вѣрна, за да ви се нарадвамъ и ме утешите — каза баба Крѣста и излѣзе изъ стаята.

— Елате, ранобудници, да видите Боянчо, когото познавате отъ постояннитѣ ни разговори — каза Климе на влизашитѣ Огнянъ и Наумъ.

— Да ни е жива майка Крѣста! Нали я знаешъ каква е припрата, рано-рано ни вдигна да

Улица въ гр. Тетово.

ви видимъ. Тя се радва на Бояна, като че ли вижда своя Илю!

— Богъ да ѝ е на помощъ! — каза Климе.

— Какво има? И Илия ли убиха тия звѣрове?

— Да, Огняне, снощи Боянъ ми съобщи, че, минавайки презъ Бабуна планина, намѣрили трупа на Илия. Пандуритѣ, отвеждайки го за Скопския затворъ, убили Иля.

— Климе!.. Климе! Ти ми даде дума да мѣлчишъ!..

— Отъ Огняна и Наума ли ще крия, Бояне!

— Горката майка Крѣста!.. Трѣбва да я подгответъ и по-кѣсно да узнае за смѣртта на най-малкия си синъ, когото тя тѣй много обича. Тя е толкова преживѣла, че тая вѣсть окончателно ще я съсипе! Чу ли, Огняне? Вземете мѣрки съ Наума да се запази пѣлна тайна — каза презъ сълзи Климе.

Изведнѣжъ вратата се отвори съ трѣсъкъ и на прага застана съ вирнато чело баба Крѣста, бледа като мѣртвецъ, мѣтайки погледъ отъ единъ на други.

— Отъ мене ли криете, синчета?.. И Иля ли изядоха?.. Говорете!.. Кажете ми истѣ-

ната!... Азъ искамъ да чуя отъ вашите уста още веднъжъ неговото име... името на вашия другар!...

— Опасяваме се за Иля — смутено отговаря Огнянъ.

— Истината, истината ми кажете!...

— Свършено е, майко!... Илю стана достойна жертва за родината. Много си, майко, видѣла и преживѣла — съ горестъ на душата ѝ съобщава Климе.

Отъ измъженитѣ гърди на баба Кръста се изтръгна и проточи страненъ викъ, безмълвенъ, подобенъ на воя на зимния севернякъ, съскаща съ бѣсна стръвъ и ожесточение надъ облечената съ бѣла снѣжна премъна родна земя.

— Илю!... синко!... свидно дете — съ тежка мжка продума баба Кръста и се струполи на дъслечения подъ, облѣна отъ собствената си кръвъ...

Стеф. Аврамовъ

Съединенитѣ кратовски чети на войводите Йорданъ Спасовъ и Петъръ Юруковъ.

Гоце Дѣлчевъ въ Костурско

Това бѣше презъ м. декемврий 1901 година въ с. Черешница. Планината Вичъ отдавна бѣше на метната своята бѣла покривка, която съ напредването на зимата ставаше все по-дебела.

Снѣгътъ, който по висинитѣ стигаше метъра, бѣше огладилъ грапавинитѣ на повърхнината.

Доле полето се губѣше въ гъста и непроницаема мъгла, а горе бѣше хубавъ юженъ зименъ денъ, каквito тукъ не сѫ рѣдкость. Падащите подъ голѣмъ жълътъ сълнчеви лжчи се пречупваха въ безбройните снѣжни кристалчета и надалечъ пращаха своята ослѣпителна свѣтлина. По него време цѣлия животъ въ планинските селища се ограничаваше въ кѫщите, кѫдето женитѣ покрай домашните си работи стѣгаха се за посрѣщането на Божикъ, а мжетѣ въ бездействие се наливаха съ всевъзможни ракии и вина.

На 21 декемврий, къмъ обѣдъ, отъ с. Вишини пристигна куриеръ, който донесе на рѣководителя

писмо (пуслка) отъ районния войвода Кузо Стевовъ, съ което съобщаваше, че вечеръта ще бѫде на гости, заедно съ много свои другари, поради което повеляваше да се пригответъ много квартири и хвана и да се вземѣли строги охранителни мѣрки, понеже водили съ себе си голѣмъ човѣкъ.

Отъ куриера не можа да се разбере кой е голѣмецътъ, който е тръгналъ по това зимно време да обикаля низъ снѣговетѣ, а гаданията и предположенията не помогнаха. Допусна се това да е нѣкой отъ битолското началство, което презъ лѣтото не намѣри време да посети района и да види въ какъвъ халъ бѣше изпадналъ поради така наречената „Иванчова афера“. — Сто двадесетъ души въ затвора и двесте изъ горитѣ.

За храна и квартири тукъ нѣмаше защо се се грижать. Хората бѣха имотни и гостоприемни. Когато и да дойдѣха и колкото и да бѣха четитѣ, безъ предизвестие можеха да се настанатъ и нахранятъ,

Отъ охрана селянитѣ казаха, че нѣмаме нужда, понеже мѣстнитѣ (турцитѣ) били много зиморничави и само като погледнали кѣмъ Вicho почвали да треперятъ отъ студъ, а камо ли да тръгнатъ по обиколка. Па и да дойдатъ. Единъ пѫтъ ли е било, дето чети и аскерь или жандармерия да гостуватъ въ едно и сѫщо село, даже въ една и сѫща кѫща, както е билъ случая съ отдѣлението на Асимъ-чаушъ въ с. Бабчаръ на денъ Св. Никола.

Привечеръ отъ с. Олица пристигна другъ куриеръ. Той донесе известието, че гръцкия владика, придруженъ отъ десетина заптиета, се настанилъ въ манастира Св. Врачъ, който е разположенъ на срѣдниото място между Черешница и Олица.

Тази новина развали настроението на ржководителя, но селскитѣ книжници го успокоиха, като му обясниха, че всѣка година по това време светиния му дохоядалъ въ манастира, кѫдето прекарвалъ по 3—4 дена въ молитва и се отправялъ по обиколка изъ епархиата си.

Кѣмъ полунощъ царящата гробна тишина около селото биде нарушена отъ скърцащи стжлки върху помрѣзаната кора на снѣга. Фигуритѣ на завититѣ съ сиви гуни костурски четници не се виждаха, но тукъ-таме по пѫтъ се забелязваха черни движещи се точки върху снѣжната повърхнина, което даваше да се разбере, че има и чужди хора.

Край селото, при Шамовата чешма, стана срѣщата между селяни и четници. Имѣ ржкуване, прегрѣщане и цѣлувки. Като че ли всички гледаха съ котешки очи, та се познаха въ тѣмнината и почнаха да се назоваватъ по имена.

Когато поздравленията свършиха, войводата Стефовъ, обрѣтайки се кѣмъ стоящите на страна завити съ черни завивки хора, препоръчаха ги: Гоце Дѣлчевъ, Марко Лерински, Арсовъ и др.

За Марко всички знаеха. Та аслѣ, той първоначално беше опредѣленъ за войвода въ Костурско, но за Гоце Дѣлчевъ никой нищо не знаеше.

Следъ обичайнитѣ ржкостискания и прегрѣщания, четниците, на групи отъ по 4—5 души, се настаниха на квартири, а войводите начело съ Дѣлчева се прибраха въ една кѫща. При свѣтлината на буйния огнь и ламбитѣ стана ново опознаване. Около огъня настѣдаха Дѣлчевъ, Марко Лерински, Кузо Стефовъ, Лазарь Московъ, Пандо Кляшевъ и др.

Презъ време на вечерята, докладва се за положението на организацията въ селото и въ пополе изобщо.

На разсъмване, обикновеното време за спане на четниците, посетителите си отидоха.

На другия денъ се изпратиха куриерки за Олица, понеже беше рисковано да минаватъ меже покрай манастира, където бѣше отседналъ гръцкиятъ владика.

На свиканото публично събрание прѣвъ говори Дѣлчевъ. Селянитѣ, които бѣха навикнали да слушатъ съвсемъ други приказки отъ войводи и ржководители, схващайки голѣмата разлика, съ внимание слушаха и усвояваха всѣка негова дума. Дѣлго време следъ заминаването на Дѣлчева, селянитѣ разсѫждаваха върху това, което бѣха чули.

Следъ като свърши речта си, Дѣлчевъ покани Пандо Кляшевъ да говори за революционното знаме. Той бѣше вече школуванъ ораторъ и, ма-каръ темата да бѣше мѣчна, сполучливо я разви.

Щомъ Кляшевъ свърши, Дѣлчевъ покани сел-

ския ржководителъ да говори за революционната клетва и нейното значение.

Ако се сѫди по бръчкитѣ, които ту се увеличаваха, ту се намаляваха по челото на Марко, и той добре я изкара. Следъ речта Дѣлчевъ заповѣда да положатъ клетва онѣзи, които не бѣха сторили това до сега. За мигъ револверътъ и камата се кръстосаха надъ Евангелието, но се оказа, че нѣмаше кой да се кълне, понеже селянитѣ отдавна бѣха сторили това.

По този поводъ Дѣлчевъ, смѣйки се, каза:— Добре сте вие, костурчани! Затова ходите по селата като сватбари.

Леринскиятъ войвода Диме Абдурахмановъ, отъ с. Пѣтеле, убитъ на 7 юли 1902 година въ селото си въ сражение съ турцитѣ.

Въ отсѫтствието на войводата и ржководителя, Дѣлчевъ запита селянитѣ дали нѣматъ отъ нѣщо да се оплачатъ. Нѣмаше ли отъ какво да се оплакватъ или се побояха, но тѣ не казаха нищо.

Куриерите отъ Олица бѣха вече тукъ. Следъ вечерята пристигнаха Лазарь п. Трайковъ и Чакаларовъ съ останалите да нощуватъ въ с. Бѣлг. Блаца четници.

На рида при селскитѣ гробища стана раздѣлата между селяни и четници съ сърдечни поздрави и благопожелания за скорошно и щастливо виждане.

Дѣлчевъ, следъ като се осведоми за далечината на с. Загоричани, закѫдете отиваха, каза на ржководителя: До виждане въ Загоричани!

Една верига отъ 50 души четници, на разни разстояния единъ отъ други, се проточи надъ спускащите се кѣмъ с. Олица урви, добре замаскирани отъ дебелия снѣгъ.

* * *

Втория ден на Божикъ въ Загоричани, голъмо и многолудно село. Никакъвъ инороденъ елементъ, главната улица между черквата и голъмата чешма е оживена. Срещатъ се хора и отъ околните села. Тукъ сѫ членоветѣ отъ организационните комисии въ Мокрени, Бобища, Комаличево, Горенци, Бачибоаи и Олища. Има хора и отъ леринска околия, а се очакватъ и отъ Битоля.

Всички знаятъ, че селото е пълно съ комити, но това никого не тревожи. Всъки ще ти посочи кѫщите, въ които сѫ настанени четниците.

Докато първия, имайки предвидъ празника, въ който се е родилъ Спасителя, поддържа всеопрощението, втория иска безмилостно наказание за провинилите се.

Благодарение голъмата морална сила, която представляваше председателтъ, въ това заседание, колкото гръшници се опоменаха, бидоха оправдани. Даже нѣкой си Никола Д. Филевъ, който минавалъ за опасенъ шпионинъ, смъртта на когото се искаше отъ всички, следъ като се осъди, биде помилванъ, съ уговорка да му се съобщи решението и да се посъветва за покаяние. Единъ отъ при-

Четата на войводата Бончо Василевъ.

Въ извѣнредно голъма стая, въ кѫщата на стария Колешка, е настаненъ Дѣлчевъ съ войводитѣ. На лѣвата страна на огнището сѫ насѣдили по турски (кръстнозе) Марко Лерински, съ своите окъсани дрехи, наподобяващъ индийски факиръ, и костурските млади войводи, съ малко изключение все гимназисти, спретнати като кукли.

Настрана стърчатъ като колове опрѣни на стената 7—8 пушки, а до тѣхъ патрондаши и ремъци, а на другия край наредени сѫ опиниците.

На дѣсния башъ, опрѣнъ на боарето (камината) въ черни потури, червенъ поясъ, чепкенъ отъ синя чуха, изпъстренъ съ черни гайтани, черна чалма, подъ която се подава бѣлъ кирливъ фесъ, стои правъ Гоце. Заседава революционенъ сѫдъ, който се председателствува отъ Дѣлчевъ, а обвинителната власт се представлява отъ войводата Кузо Стефовъ.

сѫтствующи сѫтствището веднага биде изпратенъ въ кѫщата на осъдения. Намѣренъ скритъ въ хамбара, той треперейки изслуша присъдата и съ сълзи на очи даде клетва, че ще биде добъръ българинъ. Представенъ на голъма част отъ селяните, искрено и чистосърдечно му се радваха и го поздравляваха за разкаянието.

До новата година всичко вървѣше добре. На 1 януари, Василовденъ, една необмислена шега отъ страна на една отъ учителките и несъобразителността на войводата Атанасъ Петровъ, съ единъ подозителенъ селянинъ, стана причина за едно предателство, което на друго място би докарало неизбрими нещастия.

Щомъ се разбра за предателството, всичките чети вечерта излѣзнаха отъ селото и се настаниха въ близката до селото гора „Дива Череша“.

На другия денъ, 2 януари, черковната камбана,

съ своите тревожни мелодии, извести на селяните, че аскерът пристига. Каймакаминът придружен от аскер и башибозукъ влезе в селото.

Начинът, по който се извърши предателството, не оставаше съмнение въ това, че въ селото е имало много комити, но селските първенци, начело съ кмета, респектираха турците.

Следът претърпването въ няколко къщи, ас-

керът опразни селото отнасяйки съ себе си 7 души, между които учителката Малина Грънчарова.

Веднага следът излизането на турците от селото, гоститъ наново се настаниха въ него и стояха още два-три дни, следът което, предъ Водици, Дълчевъ и Марко презъ село Върбица се отправиха за село Зелениче, а костурският чети се пръснаха изъ районите си.

А. Дамяновъ

Смъртъта и предсмъртният подвигъ на войводата Йорданъ Пиперката

Като войвода на голъма чета, Йорданъ Пиперката имал задача да даде голъмо сражение съ гарнизона, квартируващ въ с. Прибилици. Това сражение тръбвало да биде етапъ на оперативно движение по приготвенъ отъ по-рано въстанически планъ. Тръбвало да се атакува и плени гарнизона, който би представлявалъ важна спънка въ терена на въстаническия действия. Но тукъ планът, сигурно, е билъ издаденъ.

На 19. срещу 20. юли 1903 год., войската „предугадила“ намъренията на комитетъ и се окопала вънъ отъ селото по височините, като само по този начинъ тя е могла да изненада въстаниците, които кроили изненада, и да спре тяхното настъпление.

Като схванаът безполезното по-нататъшно съ противление, Йорданъ далъ нареждане да се прекрати боя съ гарнизона отъ Прибилици и да се потегли за с. Църъ, където тозе е квартирувала войска, за плениването на която е билъ натоваренъ Димитъръ Матлиевъ, водачъ на една голъма въстаническа чета. Но и тукъ войската „предугадила“ намъренията на комитетъ и още при заникъ слънце напуснала с. Църъ.

Понеже телеграфниятъ жици били още презъ деня изпокъсани, то църската войска изгубила спокойствие и въ страхъ си не е посмѣла да излѣзе на позиция и се окопае, подобно на дриблската, а е побъгнала къмъ с. Сълбъ, едно голъмо арнаутско село — змийско гнѣзда за раята въ Демирхисарско.

Тогава Матлиевъ я последвалъ. А Йорданъ Пиперката, който идвашъ въ помощъ на Матлиева, като не намърилъ никого въ с. Църъ, потеглилъ по стъпките на Матлиева.

Въ сѫщата ноќь Божинъ, братът на Йорданъ Пиперката, обсадилъ с. Сълбъ и водилъ бой съ селяните.

Приори, на 21. юли, за голъма изненада на въстаниците, отстъпващата църска войска пристигнала на място сражението въ Сълбъ и, вмѣсто да образува вторъ обръжъ срещу обсадителите на селото, тя се впуснала въ възводна колона, атакувала обсадата само на единъ пунктъ и навлѣзла въ селото.

Боят изново се ожесточилъ. Въстаниците се радвали, загдето войската, въ страхъ си, сама е влѣзла въ клопката.

Войниците скоро схванали грѣшката си и този путь съ дружните усилия на селяните решили на всѣка цена да пробиятъ обръжа. Чула се турская войнишка тръба за атака. Но на нея отговорилъ въстаническиятъ тръбачъ Ангелъ Силяновски съ контра-атака. Победата клонѣла на страната на четниците и турците почти съ били разколбани. Въ това време пристигналъ и Матлиевъ, който, за голъмо очудване на всички сражаващи се тамъ,

вмѣсто да усили позициите имъ, далъ заповѣдъ за отстъпление.

Съ скрѣбъ и негодувание въстаниците напуснали Сълбъ. „Когато се оттеглихме и достатъчно се отдалечихме, разправя Ангелъ Силяновски — единъ отъ останалите живи въстаници отъ четата на Йордана — турците отъ Сълбъ още не се решаваха да напуснатъ селото и завзематъ позициите, които ние бѣхме изоставили“.

Презъ това време Йорданъ е билъ на путь за Сълбъ и по пътя срещналъ въстаниците начело съ Матлиева и Божина да се връщатъ. Като се научилъ за станалото, той се разгневи дотолкова, че публично порицалъ Матлиева за станалото. Явно станало, че Матлиевъ е сторилъ грѣшка, като е заповѣдалъ отстъпленето.

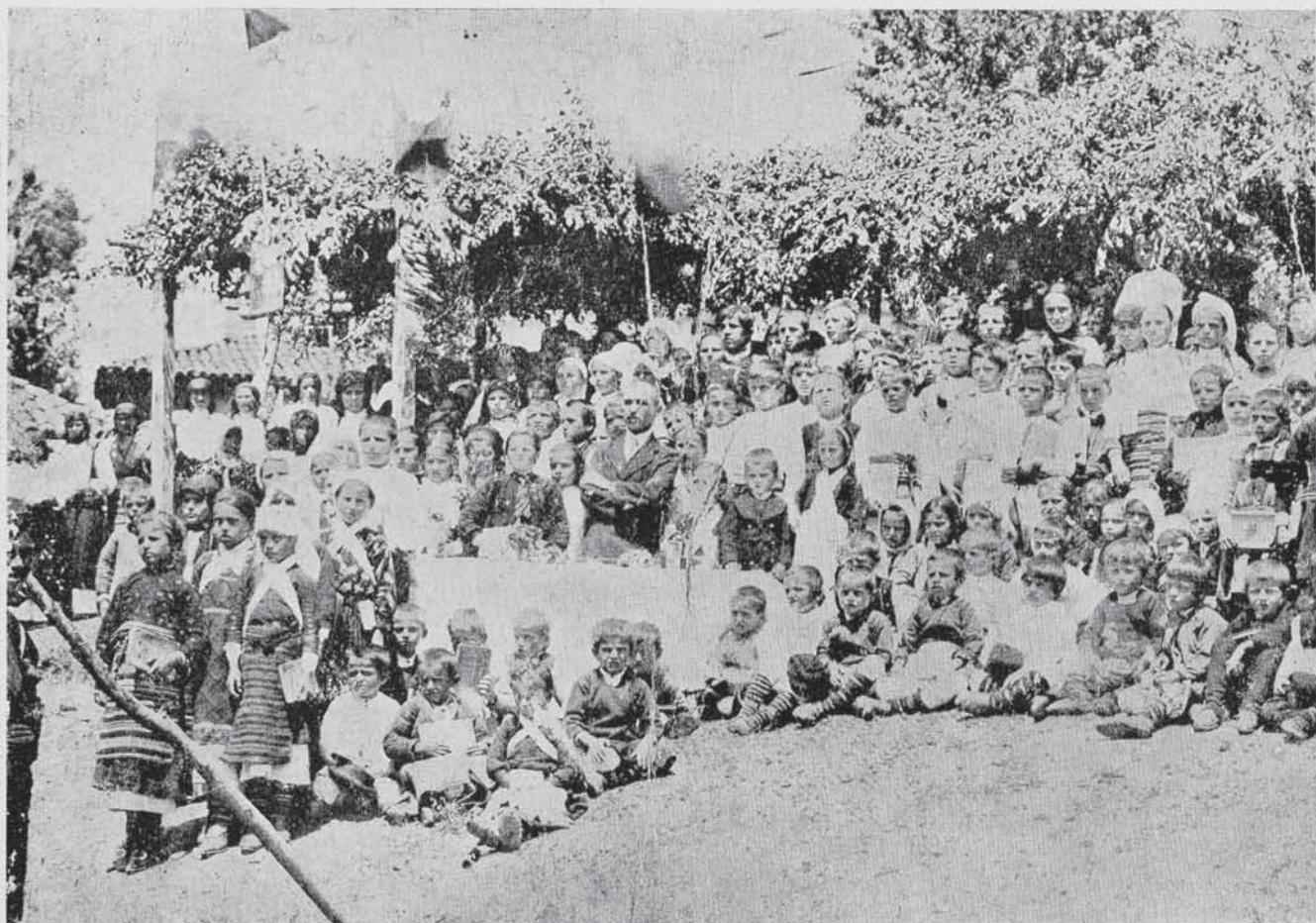
А той, отъ своя страна, се оправдавалъ съ това, че билъ се научилъ какво въ Кичево атаката на тримата воеводи тамъ — Наке, Диме и Арсо — била излѣзла несполучлива и че имало опасностъ, кичев-

ският гарнизонъ да настъпи и да ги обсади въ Сълъбъ. След тая свада, тритъ чети потеглили за с. Горно-Църско на съвещание при Дечевъ, единъ отъ инструкторите по въстанието въ Демиръ-хисарско.

На другия денъ, 21. юлий, къмъ 11 ч. преди пладне, получило се писмо отъ Арсо Мицковъ, съ което се съобщавало, че една голѣма част отъ бashiбозукъ и войска, начело съ известния главорѣзъ Сеферъ-ага, го е обсадила въ с. Карбуница и го ранила въ лѣвия кракъ.

който много спокойно насочилъ пушката си срещу него и съ сполучливъ изстрелъ го е повалилъ мъртавъ. Съ него заедно били покосени и много войници и бashiбозукъ. Отъ четниците паднали 16 души убити и 8 ранени. Убитите били погребани до олтара на черквата въ с. Кладникъ. След това голѣмо сражение четитъ взели решение да се разотидатъ по районите си. Йорданъ се завърналъ въ своето любимо Демиръ-хисарско и тамъ господарувалъ до края на м. августъ.

Къмъ края на този месецъ тамъ пристигналъ

Последният годишенъ актъ въ село Църъ през 1916 учебна година.

Годишниятъ актъ въ края на учебната 1916 година при българското първоначално народно училище „Св. Климентъ“ въ село Църъ, (Демиръ-хисарско — Битолско), произведенъ на сръдъ селото въ присъствието на цѣлото население отъ селото, на 12 юни 1916 г. при гласа отъ гърмежитъ на топовете по бойните полета на Битолския фронтъ.

Като прочель писмото, Йорданъ далъ нареддане веднага за походъ. Нѣкои се накачили на коне за по-бързо да пристигнатъ, но, докато да пристигнатъ на мястосто сражението, Арсо успѣлъ да си пробие путь и потеглилъ къмъ планинската мястност „Гюргейца“.

Между селата Карбуница и Кладникъ дветъ чети се срещнали. Но докато да се видятъ и разбератъ, ето че и войската, която вървѣла по дирийтъ на Арсо, ги настигнала. Тукъ се завързали отново бой. Този путь лично Дечевъ давалъ нареддания. Съединенитъ чети въ разгънатъ строй посрещнали настъплението, спрѣли го и го отбили. Това настъжение се ржководило отъ безстрашния Сеферъ-ага, който, изправенъ всрѣдъ градъ отъ курсуми, викалъ: юрушъ! юрушъ! Но тъкмо когато е давалъ така безстрашно тая команда, Сеферъ-ага е билъ забелязанъ отъ още по-безстрашния Дечевъ,

Бахтяръ-паша съ 14-хилядна редовна войска. Тая войска, следъ като превзела Крушево, на путь за Кичево, изгорила с. Църъ. Когато горѣло това село, Йорданъ съ четата си е билъ въ мястността „Голѣмо Църско“, надъ шосето Битоля—Кичево. Изгарянето на Църъ за Йордана било непоносимъ ударъ. Горѣло е най-богатото българско село. Умирали сѫ най-културнитъ селяни въ Демиръ-хисарско. Йорданъ удрялъ съ приклада на пушката си о земята и, задавенъ отъ мжки, говорилъ: „Азъ се гордъехъ съ това село. За него завиждаше ми и началството отъ Битоля“... Но всичко е било напраздно. Противникътъ билъ и силенъ, и немилостивъ. Безполезно е било и всѣко по-нататъшно съпротивление. Но Йорданъ внезапно измѣнилъ пасивното си поведение и далъ нареддане на четниците си да се пригответъ за бой. Всички го молили и настоявали да се не отива срещу Църъ,

срещу многобройната сила. Въ него моментъ Дечевъ не е билъ при него. А Дечевъ бѣше единственът човѣкъ, който можеше да му повлияе и да го запази живъ.

Йорданъ далъ нареддане, частъ отъ четниците да тръгнатъ съ него, а останалите да вардятъ шосето откъмъ полето. Но когато Йорданъ потеглилъ съ решение да атакува и прогони войската отъ Цѣръ, друга една войскова частъ, идеща откъмъ с. Сълбъ, го забелязала и го нападнала въ флангъ. Почнало се е люто сражение, въ което Йорданъ и частъ отъ четниците му паднали убити. Загубитѣ

въ вражескитѣ редове въ убити и ранени сѫ били голѣми.

Привечеръ войската сама прекратила боя. Тя, обаче, не е знала, че Йорданъ е билъ убитъ.

Презъ нощта, възползвани отъ нощния мракъ, другарите на Йордана натоварили на коне неговия трупъ и труповетѣ на другите избити свои другари и ги отнесли въ с. Велмевци, Демиръ-хисарско, където и ги погребали.

Така, всрѣдъ кървавия вихъръ на борбата, загина легендарниятъ борецъ за свободата на Македония, Йорданъ Пиперката.

Диме Стояновъ - Берберчето

Единъ скроменъ, измежду най-скромните работници въ македонското освободително дѣло бѣше той. Никога отъ него не съмъ слушалъ самохвалства; никога отъ него не съмъ чувалъ думи за подвизи и заслуги къмъ дѣлото. Той бѣше единъ отъ онова грамадно мнозинство, което съмѣташе всѣки подвигъ за дѣлъностъ и трѣба да се хвърли въ забвеностъ, безъ да се прави капиталь отъ него.

Че малко ли работници имахме ние, въ миналото на които ако надникнемъ, бихме се слизали, като предъ нескончаема книга съ страници една отъ друга по-страшни и по-дивни?!... Скромността и мълчанието - това бѣше безценната девственост на революционерите въ първите години.

Диме Стояновъ е роденъ въ Велесъ презъ 1875 год. Още малко момченце той остава сирацъ. Брѣснарството училь при брата си въ Скопие. Тукъ го сварятъ революционните движения, въ които взема най-голѣмо участие, и следъ убийството на Тонче Султанчевъ — срѣбъски пропагандаторъ, той се обявява за нелегалъ.

Следъ революцията, той е действувалъ като кратовски войведа, дето е далъ нѣколко сражения. Тамъ е падналъ единъ отъ братята му — Андрея.

Почувствува се боленъ, Диме се връща въ България и умира отъ туберкулоза въ Рилския манастиръ. Измежду четиримата братя, той е единствениятъ, който умира отъ естествена смъртъ. Другите трима сѫ паднали въ сражение съ потисните на македонския робъ.

Двайсетъ години вече минаватъ откакъ Диме е легналъ въ земята, но неговиятъ милъ образъ живъ стои предъ мене — виждамъ сладката му усмивка, която пленява и вдѣхва вѣра въ бѫдещето — че още много, много има като него.

Ал. Кипровъ

К. Георгиевъ.

Чакревци (Разказъ)

Какъ пустъ е днесъ широкиятъ дворъ на прилепската черква и училище. Нѣма ни дрѣвче да мрѣдне съ вейките си, нито птица да чуруликне по тѣхъ. Само стариятъ клонъ съ дебелото си изпопукано стѣбло и огромна корона още стои на единъ край задъ черквата, отпусналъ стари клони — повечето изпостъхнали и изпочупени. Всѣка пролѣтъ все по-малко и по-малко се явява зеленъ листецъ по него, все по-малко и по-малко го навестяватъ веселите птички. Пѣкъ и ония, които случайно кацнатъ на него, едвамъ чуруликатъ, гласътъ имъ прозвучи нѣкакъ самотно, и мигомъ мъкнатъ, па една следъ друга пърнатъ нѣкѫде и

изчезнатъ безследно. Стои самотенъ старецъ клонъ... Напразно той издига костеливото си тѣло, дано види нѣкого отъ старите си другари, чийто гласъ по-рано постоянно слушаше отблизо и далечъ, и чиито глави виждаше какъ му климатъ отъ другите мѣста на черковния дворъ. Сега е всичко пусто, тихо, занѣмѣло или изчезнало безвъзратно въ миналото. Навежда той отчаяно глава, отпуска костеливи рѣже и чака последния си денъ, — преживѣлъ смъртъта на всичко по-младо, което пълнилъ околността съ животъ и пѣсень, и прегорѣлъ въ буритѣ на миналите дни! Очаква немилостива рѣжа и него да подкоси, и да рухне, както

рухнаха и буйнитѣ върби, голѣмитѣ кестени, гордитѣ редици на тополитѣ и ясикитѣ, които той видѣ за сетенъ путь въ сетния имъ часъ. Тогава тѣ потреперваха въ необикновенъ предсмѣртенъ трепетъ, и падаха съ грозно, отчаяно бучене...

Мина тѣхната пѣсенъ, както минаха всички времена, на които той бѣ свидетель. Стърчи сега като самотенъ паметникъ на миналото!... И колчимъ погледна огромното му старческо тѣло, подмладено малко отъ пролѣтна зеленина и хвърлило все още широка сѣнка, както нѣвга въ детинскитѣ ми дни, азъ си спомнямъ за цѣлия она кипещъ нѣкога около него животъ, за гората отъ тополи,

ната душа, тѣй чудно припомнювани отъ черковнитѣ тополи... Споменътъ за тѣхъ събужда и спомена за приказкитѣ, чути нѣвга! И азъ ги виждамъ ясно, така, както ги виждахъ тогава, когато ми ги разказваше драгиятъ нашъ съсѣдъ бай Гога. Кѫщитѣ ни бѣха до самия черковенъ дворъ, и азъ често го виждахъ да седи тамъ на тревата и да се вглежда въ дѣлгата редица на неуморимитѣ пѣвици съ стройнитѣ извишени тѣла, или пѣкъ да се вслушва въ гласа имъ, гадаейки за промѣнитѣ на времето. И какъ ли ги отгатваше!... Потайни знаци виждаше той и въ шума на листата, и въ тѣхния трепетъ, и въ цвѣта имъ.

Като че ли и сега слушамъ неговия гласъ: „Зимата ще биде назадъ, съ голѣмъ студъ ще е! — и втренчено гледаше въ оголенитѣ отъ есенната клонки. — „Вижъ листата имъ сж навсѣкѣде окапали, а на върховете все още стоятъ! За сиромаси лошо“ — прибавяше той, несвалийки очи отъ върховете на тополитѣ, на които наистина имаше изостанали покълтѣли листа, и които се люшаха единъ къмъ другъ въ права редица, шумейки едва доливо. Другъ путь по цвѣта на листата отгатваше ранна есенъ; въ особения имъ трепетъ виждаше знакъ задъждъ или хубаво време. Като че ли и сега го виждамъ: подигналъ глава нагоре, устремилъ погледъ къмъ небето, напрегналъ слухъ, внимателно следещъ какъ вититѣ стъбла протѣгатъ едно къмъ друго многото си ржички...

О, сънъ ли бѣше то? То-

гава бай Гога си спомняше най-хубавитѣ си разкази за минали дни. Унесътъ въ плѣсъка на листата, той сякашъ превеждаше отъ тѣхния чуденъ, непознатъ на мене езикъ... И предъ мене възкръсваха отъ мрътвило стари времена, левентъ-юнаци, тръгнали за народна мъсть въ горда, величава борба.

А какъ сладко приказваше той...

Но най-сладка бѣ приказката му веднѣжъ на втория денъ на Великденъ. Тогава сънцето се откриваше на западъ въ тѣмното було на облаците, които виснѣха тежко на хоризонта, окървавени изцѣло, или пламнали само по ивиците.

Седналь на единъ пънъ отъ старо отсѣчено дърво, точно предъ старото училище, азъ до него на тревата, той гледаше по обикновеному на тополитѣ и наведнѣжъ продума:

— Времето ще се промѣни! Вечеръ или утрѣ ще има дъждъ... Тополитѣ шумятъ на пресѣкулки... Точно така шумѣха тѣ — не, по-силно — преди тридесетъ и толкова години! Точно на днешенъ денъ — кончината на Чакревци.

Азъ погледнахъ на тополитѣ. Тѣ бѣха обвити отъ буйна зеленина и дружно шумѣха, не шумѣха, а фучеха, преставайки отъ време на време, и една следъ друга отново почвайки равномѣрнъ плѣсъкъ като отъ стотици малки ржички, изти-

Езерото подъ Пиринския връхъ Бъндирица.

които вѣчно шумѣха, запѣли дружна пѣсенъ при всѣко пользване на вѣтъра, слушамъ и буйната глѣчъ на орляцитѣ скворчета, които оглушаваха околността съ своитѣ пискливи боричкания...

Сънъ сякашъ бѣ то! И въ сънъ ги виждамъ ясно! Загледанъ въ детинскитѣ си дни, азъ слушамъ като наяве дивния шепотъ на тополитѣ — пѣсента на детинството ми!... Ето ги, тѣ плѣскать весело съ листа, навеждатъ мили глави, извиватъ стройна снага и се приближаватъ галъвно една къмъ друга, въ чудни безспирни приказки съ неясни думи за онъ, който прѣвъ путь ги слуша, пълни съ легенди за онъ, който ги разбира; легенди за стари времена, възкръсващи все по-ясно и по-ясно, колкото повече настїпва вечерниятъ мракъ и затихне пискливиятъ хоръ на скворците... А почне ли буря, тѣ зафучатъ диво, сякашъ морската бездна реве страхотно въ нощта. Вихрите засвирватъ въ кумина, затракватъ по керемидите, заблѣскатъ се въ врати и прозорци... събуждатъ ме отъ сънъ... И дѣлго, дѣлго азъ слушамъ какъ вѣнъ плиска дѣждътъ, какъ бучатъ тѣ, и какъ мощниятъ имъ ревъ се разнася по цѣлата околност...

Да забродя тамъ, гдето ме носи тозъ далеченъ гласъ на миналитѣ дни, да се върна назадъ, за да видя рождението на великитѣ легенди на народ-

хомъ подели радостно оживление, и пакъ зафучатъ като далеченъ шумъ на морски вълни.

— Тъй шумъха тѣ тогава, и на зло бѣ — започна бай Гога — младъ бѣхъ азъ тогава, като тебе, но зная ги добре... тѣхъ — братята Чакревци и дружината имъ. Сербезъ момци, юнашки чеда!... Отдавна тѣ бродѣха по нашитѣ мѣста. По това време селата бѣха пропищѣли отъ зулуми на разни кападай и янкеседжий плѣпнали за плячка. И никой майчинъ синъ не се решаваше да вдигне ржка на тѣхъ — разбѣснѣлѣтъ поганци. Мълчи и градско и селско, и учено и просто... Но единъ денъ не изтѣрѣ сърдцето на по-стария Чакре — буйния Диме и дигна той ржка на единъ катилъ, спрѣль пѫтя за Тиквешъ къмъ Дрѣновскитѣ тѣснини, обирачки и убивайки кираджийтѣ. Съ гнѣвъ, набиранъ отъ години, съсѣкъль го на парчета. Отгатнали мѫжка ржка въ всичко това, потрепериха другитѣ катили и отихнаха малко. Страшенъ бѣше Диме Чакре, и безстрашенъ... Клалъ се бѣше той отдавна съ турцитѣ и нѣмаше имъ страхъ. На Шипка ги е клалъ заедно съ други наши харамии! Самъ московскиятъ царь му е даль, следъ голѣмитѣ битки, орденъ отъ сребро! Но и следъ това не мирияса буйниятъ Диме. Дома си дошелъ — турчинъ не може да гледа. Предъ катили глава не навежда, предъ катили око му не трепва! Скрилъ остра кама въ пояса, затъкналь пищовъ отстрани, той гледаше катила въ очи! А веднѣжъ вече извадилъ кама, той не я върна назадъ въ ножница. Съсѣче псето, грабна пушка, ятаганъ и хвана гората. Следъ него по-назадъ не остана ни братъ му Мицо, когото ние наричахме Пѣрцан-

чето, и тръгнаха по планини и гори двамата харамии — двамата вѣрни братя. Не мина много, станаха тѣ дружинка. Люлото като пиперъ Тоде Бочварчето тръгна съ тѣхъ; последва го — назадъ да не остане — и Радобилецъ Илия, сѫщо така безстрашенъ човѣкъ. Заскита дружината надлъжъ и ширъ по Прилепско, катилитѣ навредъ да гони. На чело й вървѣше Диме — високъ, красивъ, застрелялъ изподъ вежди съ погледъ, който лъщѣше като ножъ въ чернитѣ му като вѣгленъ очи. Накривилъ малко фесъ, съ дѣлъгъ пискюль, той стѫпваше малко превитъ, но съ сербезъ походка. Подиръ му Мицо, сѫщо така калешъ съ юначенъ погледъ подъ гѣсти вежди; бѣше срѣденъ рѣсть, пъленъ и изправилъ глава, спокоенъ, вѣзгордъ. Следъ него лютата змия Бочварчето, готово въ огънъ да се хвѣрли при пѣрва дума на Диме,

Така бродиха тѣ по гори и планини, отъ свои крити, отъ турцитѣ неоткрити — днесъ тукъ, утре тамъ, какво ли не сториха пуститѣ му поганци съ потеритѣ! Селата пребродиха дирята имъ да намѣрятѣ, убѣжищата имъ да откриятъ. Тамъ, кѫдето скривалището имъ не ще ги прикрие доста-тъчно, куршумътъ имъ заличаваше следитѣ, подъ сѣнката на куршума биваха още по-сигурни. А тѣрси ли ги нѣкой кападахия, на пѫть ще го срещ-

Четата на Кръсто Кобапчията

натъ, предъ очитѣ му ще минатъ, сърдце ще изгуби той, и сякашъ тѣхъ не тѣрси, сякашъ тѣхъ не познава, съ поздравъ ще ги отмине, а следъ това дълго ще гледа следъ тѣхъ, докле ги виждатъ очитѣ му, и си отмине, махайки съ глава. Кога ги тѣрсятъ, не ги намиратъ; кога ги не тѣрсятъ, насреща имъ идатъ, или отдалечъ ще имъ изпратятъ съ куршумъ хаберъ и много селямъ.

И прочу се името имъ надалечъ отъ Прилепъ, наоколо по Битолско и Порѣче, та чакъ и Тиквешъ знаеше; най-вѣрлитѣ тиквешки катили говорѣха за тѣхъ и стѣгаха ятагани съ лути закани.

Но най-много се заканваше единъ — отъ Крушевско. По това време бѣснѣеше въ с. Цѣрноецъ голѣмиятъ разбойникъ Чакре, презименякъ на братята Чакревци. Отъ него бѣше пропищѣло малко и голѣмо по цѣлата крушевска околия. Колко

майки бъше разплакалъ тоя страшенъ турчинъ, който не знаеше за милостъ, щомъ тръгнѣше да граби всичко християнско! Па единъ день, когато зулумът му разплака и дете въ майка, тръгнаха крушовчани да дирятъ Чакревци — съ дарове за цѣлата имъ дружина и съ молба до войводата: да прехвръкне съ юнаците си малко и при тѣхъ, та да ги спаси отъ църноечкото куче. И тукъ питай, тамъ питай, тихо, потайно — намѣриха пре-бивалището имъ.

Застаналъ предъ вѣрна дружина, Диме Чакре изслуша разказитѣ и тѣжбитѣ за християнските мажки и пламна погледътъ му въ огънь, а челото му двойно се набра. Съ навжсени вежди той се загледа къмъ Крушовските планини и гнѣвно удари съ пушката си по земята, па, стискайки съ дѣсната си ръжка дръжката на ятагана, рече:

— Азъ дарове християнски не приемамъ ни за себе си, нито за моята дружина, докато живо турско куче носи името Чакре. Идете си и носете много здраве въ Крушовско... Докато е живъ поне единъ Чакре отъ настъ, все ще има кой да откъсне главата на турчето!

И наистина, не мина много време, навредъ по черквитѣ въ Крушовско се отправяха молитви къмъ Всевишния да благослови чакревската ржка-отмъстителка... Турчинътъ Чакре не газѣше вече земята.

Отдъхна Крушовско. Трепнаха катили, позамислиха се... Кауринъ глава дигналь! И зѣбѣха се много! Но мнозина мириясаха, а другитѣ, до зѣби въоржени, не отиваха сами по чифлицитѣ си. Поупсокоиха се друмове отъ турски разбойници, които по това време бѣха поникнали като гѣби и затворили пѫтищата.

Но не мириясващето страшниятъ арнаутинъ Яшаръ, който бѣше истински царь на с. Рувци, дѣржейки въ трепеть и цѣлата му околия. Лошъ турчинъ, грозенъ арнаутинъ! А билъ е по-рано пѣдаринъ по нашите мѣста, грабилъ селата, клалъ и плячкосвалъ пѫтищи по друмищата, натрупалъ голѣмо богатство, станалъ бѣ и чифликъ-сайбия. Цѣлото село робуваше на него. Той бѣ станалъ най-страшниятъ бегъ! Въ самото село Рувци бѣ издигнала висока кула, съ дебели и непристѣпни зидове като кале. Въ нея се криеше голѣмото му богатство, довличано отъ християнските села. А голѣма лисица бѣше; пазѣше се така хитро, щото не можеше и да се мисли да го тури подъ ржка нѣкой по-силенъ отъ него. При това Яшаръ бѣ и грозенъ лихваринъ. И съ това не само селяните бѣ заробилъ, но и въ Прилепъ дѣржеше толкова първи хора, бидейки далъ и на тѣхъ пари подъ скѣпа лихва и отъ всички взель сенети, съ които ги дѣржеше въ ржетѣ си. Въ тия ржци се превиваха и Конде, и Червенко, и тогавашниятъ нашъ съсѣдъ Нико, и толкова още прилепски домакини. Задавиль ги бѣше — глава да не могатъ да дигнатъ. — Аманъ! — викнали бѣха всички, а най-много стариятъ Нико. Той именно и бѣше, който прати хаберъ на Чакревцитѣ по Тоде Бочварчето; на гости ги вика, приготвилъ имъ гощавка, па и нѣкоя приказка да размѣнятъ.

Слѣзнаха отъ гората двамата Чакревци, гостуваха му до кѣсни нощи. Тогава Нико закършилъ предъ тѣхъ отчайно ржце, молейки ги да го спасятъ отъ вѣрлия арнаутинъ, който вади душата на толкова християни. Уплашилъ е въ Прилепъ толкова домакински кѣщи! — Аманъ! — моли той —

вземете сенетитѣ ми отъ кучето, па искаите каквото щете отъ мене!

Хитъръ бѣше стариятъ Нико, придума ги най-после. Яшаръ бѣше тежъкъ камъкъ, не дигаше се леко. Хайдутинъ не можеше да се приближи до него; по-голѣмъ хайдутинъ бѣше той отъ всички. Но когато проклетиятъ Яшаръ викна на баба Аца — старата майка на Чакревцитѣ — както викаше на всички бащи и майки християнски: — „Ще тиносамъ това главитѣ на синоветѣ во торбата, мари кучко гявурко!“ — запали се кръвъта на двамата братя.

— Кучето арнаутско... Ще види на чия майка се хвали, ще види чия глава въ торба ще се носи!...

Нарамиха пушки, отидаха при дружината си и взеха двамата сербези другари — Бочварчето и Радобилец. Всички обличатъ арнаутски дрехи и тръгватъ. Дружината замръква при Рувци, а дѣлбоко въ нощта спира предъ Яшаровата кула. Тогава врѣзватъ Бочварчето съ ржце наопако, нализватъ го съ овча кръвь по лицето и заставатъ предъ дебелитѣ порти на кулата, па вика Диме Чакре по арнаутски — понеже знаеше езика като сѫщински арнаутинъ:

— Оръ, Яшаре бре!... Отвори порти, носимъти вързанъ комита...

Отваря прозорецъ Яшаръ и гледа — арнаути мъкнатъ вързанъ човѣкъ въ каурски дрехи. Слиза радостенъ долу, отваря широки порти и ги кани въ кулата си на гощавка.

— Що, комита ли? — радва се той, гледайки кървавото лице на Бочварчето. — Да не би да е нѣкой отъ Чакревцитѣ?

— Отъ тѣхната дружина е... скоро ще уловимъ и тѣхъ, гледай си кефа, Яшаре! — дума му Диме.

— Отъ тѣхната дружина ли? Анасанж кьопекъ... — възклика Яшаръ и плесна Бочварчето силно по лицето — Аферимъ, аферимъ! Какъ можахте да го хванете?...

И ги поведе горе въ одайтѣ. Но неседналъ още както трѣбва, и нѣщо сякашъ му ужили сърдцето... Необикновени лица вижда, чудни погледи го гледатъ и пронизватъ като съ ножъ. Трепва каменното сърдце на Яшара, измѣчено отъ страшно подозрение. Става побледнѣлъ и иска да слѣзе долу, ужъ да заповѣда да се изпече гѣска за гоститѣ.

— Стой! — скочи Диме, а следъ него братъ му и Радобилецъ. — Стой, Яшаре бре! Познали ни, бре!... — и лъсва въ ржката му гольятаганъ.

— Аманъ! — простенва Яшаръ и вледенява се цѣлъ, когато вижда страшното лице на Бочварчето, което се криви въ страшна усмивка, по-страшна поради кръвъта на лицето.

— Сенетитѣ! Всичкитѣ сенети на християните! — викватъ Чакревцитѣ, па, виждайки мѣлчанието на Яшара, заповѣдватъ да се разгори огъня въ огнището, и не следъ много Яшаръ вижда какъ върху жаравата почва да се червенѣе желѣзниятъ врѣщникъ.

— Сенетитѣ! — кресва му отново Диме и надига врѣщника надъ главата му. И не издѣржалъ Яшаръ, казаль си всичко кѫде му е скрито — подъ нѣкакви каменни плочи.

— Ей, Яшаре! Да видимъ чия майка ще плашишъ и чия глава въ торба ще се носи, куче арнаутско бре!...
(Следва).